

Ramazanov Sh. Sh.

The East – Carpathian strategic offensive operation (08.09 – 28.10. 1944).

In the article author examines principal reasons that induced the command of the Red Army to begin the offensive operation in Eastern Carpathians without prior training, where the opponent had a whole network of the well-equipped fortifications and knots of resistance (line of "Arpad").

The different aspects of operation, feature of preparation and its realization, reasons for its unsuccessfulness as well as uniqueness and instructive experience are illuminated. The author points to the fact that the decision about the beginning of the East Carpathian offensive operations was taken by the Soviet leadership, guided by political considerations rather than military necessity.

Keywords: East-Carpathian operation, Ukrainian front, Second World War, Army Corps, rifle Division, the Slovak national uprising.

УДК 94(477):351.88:316.343.37 «1940/1950»

М.А. ЖУРБА

ЗА РЕЦЕПТОМ СОЦІАЛЬНОГО БЛАГОДЕНСТВА: СЕЛЯНСЬКІ ЗАРУБІЖНІ ДЕЛЕГАЦІЇ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ 40-Х – НА ПОЧАТКУ 50-Х РР. ХХ СТ.

На основі розсекречених архівних документів досліджується маловідома в історіографії тема відвідування селянськими делегаціями країн «народної демократії» теренів підрадянської України наприкінці 40-х – на початку 50-х років ХХ ст. Аналізується діяльність радянських спецслужб з метою впровадження у свідомість зарубіжного селянства думки про перевагу колгоспної системи господарювання шляхом використання механізмів впливу на сільську людину провідних громадсько-політичних структур. Висвітлюється неприйняття більшістю учасників делегацій сільської громадськості східноєвропейського регіону радянської моделі перетворень соціально-економічної сфери села, пов'язане із традицією аграрного соціокультурного середовища у країнах зарубіжного соціалізму, яке не могло бути подолано пропагандою ефективності колгоспного устрою в СРСР.

Ключові слова: зарубіжні делегації, радянські спецслужби, громадські об'єднання, індоктринація, селянство, аграрні перетворення.

Мета статті: проаналізувати практику використання делегацій зарубіжної громадськості з боку радянських спецслужб для індоктринації селянства країн «народної демократії».

Для країн східноєвропейського регіону – за винятком Чехії – на час закінчення Другої світової війни була абсолютна перевага сільського населення. Невирішеність земельного питання породила масовий селянський рух і особливу ідеологію аграризму, засновану на засадах непорушності селянської власності на землю, пріоритету сільського господарства в економіці та становій єдності села. З розвитком капіталізму в середовищі селянства посилювалось соціальне розшарування, що створювало ґрунт для розлогого спектра політичних симпатій. Боротьбу за право репрезентувати селянські інтереси вели різні за ступенем суспільного радикалізму й демократизму партії. Традиційні політичні організації селянства (Польське сторонництво людове (ПСЛ), Незалежна партія дрібних сільських господарів (НПДСГ) в Угорщині, Болгарська землеробська національна спілка (БЗНС) та ін.) висували гасло створення національних, селянсько-демократичних республік шляхом поступального реформування громадсько-політичного життя. Альтернативною була програма компартій, які агітували за перехід до соціалізму і мали підтримку серед зубожілої за роки війни, політично активізованої частини селянства. Чільне місце в настроях цієї частини села посідала ідея знищення влади поміщиків і аграрної буржуазії та переділу земельної власності. Її соціально-політичні орієнтири містили в собі елементи психології маргінальних прошарків, схильних до радикальної революційності, екстремізму, несумісних із демократичним вирішенням суспільних проблем [1, с. 72, 77].

Фактичне завершення на кінець 40-х років політичного протистояння між аграристськими та комуністичними партіями на користь останніх в Південно-Східній

Європі створювало умови для реалізації радикальних аграрних перетворень. Проте, витіснення таких традиційних селянських партій, як Польська сторонництво людове та Партія дрібних сільських господарів Угорщини з асени прийняття принципових політичних рішень не означало їх повної дискредитації у середовищі сільської громадськості, що мала стати прямим учасником соціалістичного експерименту у сільському господарстві. Запозичення досвіду «переростання селянської кооперації в уєвспільнені виробничі форми» в СРСР на рубежі 20-30-х років стає особливо актуальним. З цією метою розгортається програма відвідування радянських республік і, насамперед, порубіжної України селянськими громадсько-політичними делегаціями країн «народної демократії». У 1949 році Україну відвідали три польські селянські делегації (667 делегатів), дві – чехословацькі (79 делегатів) та делегація у складі 38 румунських селян [4, арк. 215]. У наступному 1950 році в республіці побували не лише понад 240 польських селян, але й представники сільської громадськості Чехословаччини, Угорщини та Румунії [7, арк. 160, 161-163].

Розгортання системи перенесення досвіду радянського «трансформування селянської кооперації в колгоспи» передбачало створення умов для ефективної демонстрації здобутків колективізації в українському селі та відповідний добір громадсько-політичних організацій країн-реципієнтів. В 1951 році у рамках відповідного добору у представництві делегацій, що відвідували Україну, було значно розширено їх якісний склад: окрім селянських делегацій, УРСР відвідали представники Добровільного товариства сприяння армії Угорщини, працівників машинно-тракторних станцій Східної Німеччини, чехословацького об'єднання профспілок. В 1952 році в Україні побувало 5 профспілкових організацій Болгарії, Польщі, Румунії, Чехословаччини та Угорщини з обов'язковим представництвом профспілки сільсько-господарських робітників [7, арк. 11-13, 164-170].

Розширення контингенту делегованих у процесі їх індоктринації вимагало жорстких організаційних засад. З 65 делегацій (в кількості 995 осіб), що перебували в УРСР в 1951 році, 38,5% «обслуговувалися» міністерствами, урядовими організаціями та апаратом ЦК КП(б)У, 29% закріплювалися за територіальними радами профспілок, 17% – за ЛКСМУ [7, арк. 3-4].

За умов зрощення компартійних структур із формалізованою системою радянських громадських об'єднань це означало щільне опікування з боку партійно-урядових органів делегацій громадського, неурядового статусу. Посилена увага компартійного керівництва до делегацій, що відвідували Україну за напрямком сільського господарства, була викликана курсом ЦК ВКП(б) на впровадження досвіду радянського господарського будівництва в середовище селянської громадськості країн Південно-Східної Європи. Компартійне керівництво вбачало у створенні колективних господарств, на противагу селянській кооперації, початок реалізації власних базових вимог щодо комуністичної структуризації соціальних систем у країнах «народної демократії» як передумови побудови індустріального суспільства закритого зразка з регресом політичного селянського представництва.

Сам процес ознайомлення учасників селянських і профільних громадських делегацій із здобутками колгоспно-кооперативної системи в Українській РСР проходив у жорсткому режимі добору об'єктів для демонстрації, визначення відкритих зон та шляхів проведення екскурсій, відповідної фільтрації соціальних контингентів сільського населення визначених для контактів із зарубіжними делегаціями та контролю з боку органів державної безпеки. Так, друга польська селянська організація в УРСР відразу після прибуття в Київ була розподілена на 7 груп, що виїхали на підготовлені об'єкти у задалегідь визначені регіони Київської, Полтавської, Сумської, Харківської, Одеської, Сталінської та Дніпропетровської областей, де відвідали 27 колгоспів, 9 МТС, 2 радгоспи та низку інших установ [2, арк. 89]. У складі делегації загальною

кількістю в 165 осіб за партійною приналежністю було 108 членів ПОРП, а решту представляли члени селянських політичних організацій та громадських об'єднань на зразок провладної Спілки селянської взаємодопомоги [2, арк. 90, 218]. Польське політичне керівництво свідомо йшло на комплектування селянських делегацій за участю контингенту своїх політичних опонентів, оскільки ступінь довіри до представників селянських організацій у пересічного польського селянина був вищим, ніж до функціонерів ПОРП. Щоправда, така тактика породжувала неминучі колізії. Окремі делегати – члени Сторонництва людогого та інших селянських партій прибували в Україну з підозрою, що їм будуть демонструвати наперед визначені колгоспи, робили спроби порушити спеціальний демонстраційний режим і намагалися поспілкуватися з колгоспниками за власним вибором.

Одним з завдань перебування польських селянських делегацій в УРСР була ідеологічна переорієнтація членів опозиційних компартії політичних організацій ПНР із метою дискредитації програмної діяльності Сторонництва людогого. На шляху до виконання цих завдань була запроваджена персональна індоктринація членів ПСЛ ще в делегаціях 1949 року. Так, після відповідної «обробки» польської делегатки Юзефи Дюри яка мала членство Польського сторонництва людогого були отримані аргументи в агітаційно-пропагандистській компанії, що стосувалися переваг колективного селянського господарювання. Вона публічно «розкаляся» в участі своєї партії, програма якої базувалася на неприйнятті радянської моделі суспільного розвитку в аграрно-господарській та культурній сферах. Новоз'явлена неофітка пообіцяла делегатам та радянським уповноваженим, що після повернення до Польщі розповість про усе побачене для того, щоб «змити пляму ганьби на своєму житті, якою було перебування у партії Миколайчика» [2, арк. 93, 97]. Під час перебування польської делегації у березні 1949 р. в Київській, Одеській та Харківській областях УРСР відбулися дискусії на тему: «Чому ми повинні організувати колгоспи в Польщі?» [2, арк. 368]. Деякі із делегатів проголосили, що після повернення до Польщі вони візьмуть на себе роль ініціаторів соціалістичного перетворення польського села і створення колгоспів. Різким дисонансом у загальному хорі прихильників радянської суспільної організації польських громад пролунав виступ заступника генерального секретаря ПСЛ Б.Томаса. Він знайшов у собі сміливість заявити: «Польські селяни, що довгі десятиліття виховувались в дусі капіталістичної та дрібнобуржуазної ідеології, не підготовлені до соціалістичних перетворень. В умовах, що склалися, нашим обов'язком є виховна робота у середовищі селян, яка повинна провадитись протягом тривалого часу. Багато чого з досвіду колгоспів СРСР не можна переносити на польський ґрунт і агітація за необхідність створення та нарощування колгоспів у Польщі є ультралівізмом, позаяк в сучасних умовах створення колгоспів у Польщі небезпечно тим, що може викликати поглиблення розколу нації, де селянство є головною складовою частиною» [2, арк. 369].

Причини додаткової уваги до селян-членів ПСЛ у делегаціях із боку керівництва ПОРП перш за все лежали в площині пошуку відповідних форм впровадження у свідомість пересічного польського селянина – власника розуміння необхідності змін у системах землекористування та власності на засоби виробництва, для якого досвід його сусіда важив більше, ніж агітація десятка партійців. Наявність у делегаціях домінуючої кількості селян позитивно вплинули на практику боротьби комуністів із впливом на селі Польського сторонництва людогого, проте принципово не трансформувала стереотипів свідомості основної маси селян, що не вважали за потрібне наслідувати в аграрному секторі радянський досвід. Якщо польський селянин агітував у своєму соціокультурному середовищі за переваги колгоспної системи СРСР – це підірвало пропагандистські позиції ПСЛ реальним досвідом селян-делегатів, проте дуже повільно діяло на менталітет та загальну свідомість селян [2, арк. 371].

Звіт КДБ Української РСР від 31 березня 1949 року про поїздку делегації польських селян у колгоспи Дніпропетровської області зафіксував, що група у складі

24 осіб, із яких 21 делегат належав до лав правлячої Польської об'єднаної робітничої партії, «продемонструвала відхід від партійної лінії і виявила пролетарську пильність не за призначенням». Як підкреслювалося далі у звіті: «Деякі делегати у розмовах поміж собою робили висновки, що колгоспники в Україні живуть бідно й одягнені надзвичайно просто». Делегати-члени ПОРП Петляк, Квеля, Фельцман неодноразово відкрито висловлювали незадоволення, що їм показують лише те, що підготовлено до «театралізованих демонстрацій». Особливим предметом обурення став той факт, що членам делегації не дозволили вільно пересуватися без супроводу радянських уповноважених та взагалі відходити від групи [2, арк. 218].

Проте, центральне польське керівництво, зробивши акцент на форсування аграрних перетворень за радянським зразком не могло цілком розрахувати навіть на членів власної партії, делегованих до УРСР, а відтак потребувало додаткової зворотної індоктринації.

Комплектування селянських делегацій не обмежувалися активістами громадських об'єднань, членами партійних організацій польського сторонництва людowego, ПОРП. Та пересічними селянами, які у більшості своїй були одноосібниками. Починаючи з весни 1950 року, на територію України прибувають спеціалізовані профільні селянські делегації. Головною метою перебування таких делегацій в Українській РСР була підготовка керівників проміжних сільськогосподарських виробничих товариств до переходу у так звані «вищі рівні усупільнення». У травні – червні 1950 року до України завітала чергова селянська делегація з Польщі, яка складалася в переважній більшості з голів та членів польських товариств із спільної обробки землі та керівників відділів сільського господарства місцевих адміністрацій [2, арк. 311, 315, 316].

Делегації польських селян, що відвідали українські колгоспи влітку та восени 1950 року, перш за все, цікавились питаннями організації колгоспного виробництва, розміром корисних площ колективних та особистих господарств, проблемами управління колгоспами, нормами виробітку та показниками нарахування трудоднів, порядком взаєморозрахунків між МТС та колгоспами, податкообкладанням колгоспів державою [5, арк. 103-105]. На всі питання членів делегацій керівництво колективних господарств, представники Мінсільгоспу та партійні функціонери давали відповіді з використанням заздалегідь підготовлених документів господарсько-облікового характеру (угод, кошторисів, облікових аркушів, табелів і т.п.), що свідчило про показово-демонстраційний підхід до висвітлення функціонування колгоспної системи Української РСР та ретушування багатьох притаманних їй недоліків [5, арк. 110, 111].

Система підготовки огляду окремих колгоспів, визначених для зустрічі зарубіжних делегацій, окрім господарсько-фінансових заходів, включала в себе систему соціальної фільтрації мешканців українського села, з метою запобігання ризиків, які на думку радянських спецслужб могли поставити під загрозу ефективність демонстрування взірцевих колективних господарств. Особливу «пильність» було виявлено стосовнопереселенців із Польщі в ході репатріаційних акцій у 1945 – 1946 років. Зведення КДБ фіксували факти вибіркової соціальної лімітації у Дніпропетровській області на весні 1949 року: у колгоспі ім. Леніна Василівського району членам польської делегації Крулю, Хмелецькому та Вяцику, що входили до Сторонництва людowego, вдалося незаплановано зустрітись із переселенцями. Це було несподіваним прорахунком в роботі «компетентних органів», оскільки зміст зазначеного спілкування не був лояльним щодо соціально-аграрної політики компартійного режиму. Переселенці під час зустрічі виглядали пригніченими та обережно торкалися питань входження до колективних господарств. Вони розповідали, що після прибуття в Україну не бажали їхати саме в цю місцевість, проте їх примусили це зробити й насильно усупільнили майно і худобу [5, арк. 110, 111].

24 осіб, із яких 21 делегат належав до лав правлячої Польської об'єднаної робітничої партії, «продемонструвала відхід від партійної лінії і виявила пролетарську пильність не за призначенням». Як підкреслювалося далі у звіті: «Деякі делегати у розмовах поміж собою робили висновки, що колгоспники в Україні живуть бідно й одягнені надзвичайно просто». Делегати-члени ПОРП Петляк, Квеля, Фельцман неодноразово відкрито висловлювали незадоволення, що їм показують лише те, що підготовлено до «театралізованих демонстрацій». Особливим предметом обурення став той факт, що членам делегації не дозволили вільно пересуватися без супроводу радянських уповноважених та взагалі відходити від групи [2, арк. 218].

Проте, центральне польське керівництво, зробивши акцент на форсування аграрних перетворень за радянським зразком не могло цілком розрахувати навіть на членів власної партії, делегованих до УРСР, а відтак потребувало додаткової зворотної індоктринації.

Комплектування селянських делегацій не обмежувалися активістами громадських об'єднань, членами партійних організацій польського сторонництва людowego, ПОРП. Та пересічними селянами, які у більшості своїй були одноосібниками. Починаючи з весни 1950 року, на територію України прибувають спеціалізовані профільні селянські делегації. Головною метою перебування таких делегацій в Українській РСР була підготовка керівників проміжних сільськогосподарських виробничих товариств до переходу у так звані «вищі рівні усупільнення». У травні – червні 1950 року до України завітала чергова селянська делегація з Польщі, яка складалася в переважній більшості з голів та членів польських товариств із спільної обробки землі та керівників відділів сільського господарства місцевих адміністрацій [2, арк. 311, 315, 316].

Делегації польських селян, що відвідали українські колгоспи влітку та восени 1950 року, перш за все, цікавились питаннями організації колгоспного виробництва, розміром корисних площ колективних та особистих господарств, проблемами управління колгоспами, нормами виробітку та показниками нарахування трудоднів, порядком взаєморозрахунків між МТС та колгоспами, податкообкладанням колгоспів державою [5, арк. 103-105]. На всі питання членів делегацій керівництво колективних господарств, представники Мінсільгоспу та партійні функціонери давали відповіді з використанням заздалегідь підготовлених документів господарсько-облікового характеру (угод, кошторисів, облікових аркушів, табелів і т.п.), що свідчило про показово-демонстраційний підхід до висвітлення функціонування колгоспної системи Української РСР та ретушування багатьох притаманних їй недоліків [5, арк. 110, 111].

Система підготовки огляду окремих колгоспів, визначених для зустрічі зарубіжних делегацій, окрім господарсько-фінансових заходів, включала в себе систему соціальної фільтрації мешканців українського села, з метою запобігання ризиків, які на думку радянських спецслужб могли поставити під загрозу ефективність демонстрування взірцевих колективних господарств. Особливу «пильність» було виявлено стосовнопереселенців із Польщі в ході репатріаційних акцій у 1945 – 1946 років. Зведення КДБ фіксували факти вибіркової соціальної лімітації у Дніпропетровській області на весні 1949 року: у колгоспі ім. Леніна Василівського району членам польської делегації Крулю, Хмелецькому та Вяцику, що входили до Сторонництва людowego, вдалося незаплановано зустрітися із переселенцями. Це було несподіваним прорахунком в роботі «компетентних органів», оскільки зміст зазначеного спілкування не був лояльним щодо соціально-аграрної політики компартійного режиму. Переселенці під час зустрічі виглядали пригніченими та обережно торкалися питань входження до колективних господарств. Вони розповідали, що після прибуття в Україну не бажали їхати саме в цю місцевість, проте їх примусили це зробити й насильно усупільнили майно і худобу [5, арк. 110, 111].

Тоталітарний режим не обмежився персональною індоктринацією окремих членів делегацій та масовим агітаційним тиском на групи екскурсантів в цілому. Впровадження у масову свідомість міфу про переваги «кооперативно-виробничого» сектору в селі в умовах командно-адміністративного господарювання відбувалося також за таким напрямком, як експорт пропагандистських матеріалів у країни «народної демократії» через структури Українського товариства культурного зв'язку із закордоном (УТКЗ) та по каналах Міністерства закордонних справ УРСР. Звіт про роботу УТКЗ за 1949 рік по групі країн «народної демократії» свідчить, що в ці країни пересилалися як загальнополітичні та економічні пропагандистські матеріали, спеціально відібрані в організаціях та видавництвах УРСР, так і спеціальна сільськогосподарська література, зокрема: «Примірний статут сільгоспартілі», с.-г. календарі.

Аналіз витримок із листів читачів, надісланих до редакції польських селянських газет у зв'язку з перебуванням в Україні польських селянських делегацій, що були відіслані ЦК ПОРП для ознайомлення з ними в ЦК КП(б)У наприкінці 1949 р., свідчить про наявність у середовищі польського селянства широкого спектру оцінок радянської колгоспної системи. Проте, в усіх листах простежується незадоволеність селян, у т. ч. і керівників територіальних відділень Спілки селянської взаємодопомоги та інших громадських об'єднань, нечіткістю та двоякістю трактування інформації про радянську колективну систему, що через друквані періодичні видання подавалася пересічним письмовим селянам країни. Так, голова волосного правління «Спілки селянської взаємодопомоги», М. Жлик у своєму листі писав, що його особливо зацікавила стаття «Польські селяни розповідають про відвідання України» у газеті «Польський селянин» від 10 березня 1949 р., в якій подавалася інформація про організацію колгоспів в Україні. Проте, як зауважував цей керівник селянської спілки, йому були незрозумілі окремі місця надрукованого тексту, а певні фрази він «взагалі не міг осягнути». Інший представник сільської громадськості із с. Браткув Свидчинської волості Жешувського повіту І. Кубіс зробив слушне зауваження стосовно відсутності мінімальної інформації про побут сімей колгоспників України. Як зауважив він у своєму листі, «кожна група селян розповідає про різноманітні речі – про санаторії, будинки відпочинку, профілакторії, металургійні заводи, МТС, колгоспи тощо. Проте, ніхто з них не розповів на газетних шпальтах про простих людей, які працюють в колективних господарствах» [2, арк. 317]. Далі у листі йшлося, що пересічного польського селянина, перш за все, цікавлять умови життя селян, а не показники господарського функціонування усупільненого сектора в аграрній сфері. У загальній масі листів, що піддавали сумнівам адекватність отриманої інформації реальному стану речей в колгоспах, хоча носили поміркований характер, зустрічались і листи, в яких висловлювалась жорстка і гостра критика так званої виробничої кооперації. Справедливо передбачаючи переслідування за листи такого змісту, автори, як правило, пересилали їх анонімно. «Просто смішно, – писалося в одному з них, – коли знайомилися з колгоспними статутами в нашій пресі. Ми знаємо колгоспне життя з власного досвіду й можемо сказати, що СРСР пропагує брехню про колгоспну систему, викривляючи справжній стан оподаткування колгоспів та нарахування за трудоводнями» [3, арк. 21].

Використання елементів системи громадських об'єднань у процесі транспонування досвіду колгоспного будівництва в країни Східної Європи не вичерпувалося участю представників керівних органів та рядових членів громадських об'єднань у селянських делегаціях, які приїздили в Україну. Окремим напрямком у проведенні індоктринації була участь у перейманні досвіду спеціалізованими делегаціями окремих громадських об'єднань східноєвропейських країн.

В 1951 році Українську РСР відвідала Угорська делегація Товариства сприяння армії та авіації за напрямком зв'язків із правонаступником Тсоавіахіму 30-х років, що характеризувало розширення якісного складу залучених компонентів систем громадських об'єднань та свідчило про впровадження нового каналу передачі дозволу для

соціалістичної трансформації сільського господарства не могло бути подолано компартійною пропагандою та міфотворенням про ефективність колгоспного устрою.

Компартії східноєвропейського регіону активно переймали радянський досвід. Вони створювали умови для надання господарсько-правових переваг інтегрованим до системи громадських об'єднань компартії селянським господарствам. Через зазначену систему здійснювалась деблокада каналів різнорівневого тиску на власницьке селянство, з одночасним нагнітанням соціального протистояння на селі в процесі маніпулювання свідомістю маргіналізованого селянства та дезавування впливу на найбільш резистентні щодо комуністичної пропаганди верстви сільської людності з боку опозиційних політичних партій та підконтрольної їм мережі селянських спілок. Паралельно, на сателітні компартіям громадські утворення, покладалися функції забезпечення режиму продовольчою базою для підтримки стабільного становища в містах, серед зорієнтованого на комуністичну програму електорату.

Реалізація цих завдань, що поєднувалися в суспільно-історичній практиці східноєвропейського села із соціально-економічними трансформаціями та політичними змінами, слугувала чинником лівототалітарних модифікацій в системі громадських об'єднань. Їй належало важливе місце у впровадженні різновидів тоталітарної влади в суспільствах із сталими традиціями поміркованого авторитаризму, оскільки формалізовані громадські організації дозволяли відфільтровувати активність населення в тих проявах, що відповідали запитам владних структур.

1. Волокитина Т.В., Мурашко Г.П., Носкова А.Ф. Народная демократия: миф или реальность? М. Наука, 1993. 344 с.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5823.
3. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5826.
4. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 185.
5. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 186.
6. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 981.
7. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 1891.

References

1. Volokitina T.V., Murashko G.P., Noskova A.F. (1993). *Narodnaya demokratiya: mif ili realnost?* [Popular democracy: myth or reality?]. M. Nauka. 344 s.
2. *Tsentralni derzhavni arkhiv vyshchivkh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy)* [Central State Archive of the Higher Bodies of the Government and Administration of Ukraine]. F. 1. Op. 23. Spr. 5823.
3. TsDAVO Ukrainy. F. 1. Op. 23. Spr. 5826.
4. TsDAVO Ukrainy. F. 1. Op. 24. Spr. 185.
5. TsDAVO Ukrainy. F. 1. Op. 24. Spr. 186.
6. TsDAVO Ukrainy. F. 1. Op. 24. Spr. 981.
7. TsDAVO Ukrainy. F. 1. Op. 24. Spr. 1891.

Журба М. А.

По рецепту социального благоденства: крестьянские зарубежные делегации в Украине в конце 40-х – начале 50-х гг. XX в.

На основе рассекреченных архивных документов исследуется малоизвестная в историографии тема посещения крестьянскими делегациями стран «народной демократии» территорий советской Украины в конце 40-х – начале 50-х годов. Анализируется деятельность советских спецслужб с целью внедрения в сознание зарубежного крестьянства мысли о превосходстве колхозной системы хозяйствования путем использования механизмов воздействия на сельское население провластных общественно-политических структур. Освещается неприятие большинством участников делегаций сельской общественности восточноевропейского региона советской модели преобразований социально-экономической сферы села, связанное с традицией аграрной социокультурной среды в странах зарубежного социализма, которое не могло быть преодолено пропагандой эффективности колхозного строя в СССР.

Ключевые слова: зарубежные делегации, советские спецслужбы, общественные объединения, индоктринация, крестьянство, аграрные преобразования.

Zhurba M. A.

On the recipe of social thanksgiving: peasant foreign delegations in Ukraine at the end of the 1940's – the beginning of the 1950's.

On the basis of declassified archival documents, the topic of a visit by peasant delegations of the "people's democracy" countries to the territories of Soviet Ukraine in the late 40s and early 50s is explored in historiography. The activity of the Soviet special services is analyzed with the aim of introducing into the consciousness of the foreign peasantry the idea of the superiority of the collective-farm system of management through the use of mechanisms of influence on the rural population of pro-government social and political structures. It highlights the rejection by the majority of delegations of the rural community of the Eastern European region of the Soviet model of social and economic reforms in the village, associated with the tradition of the agrarian sociocultural environment in the countries of foreign socialism, which could not be overcome by propaganda of collective farm efficiency in the USSR

Key words: foreign delegations, Soviet special services, public associations, indoctrination, peasantry, agrarian transformations.

УДК 94(477):339.5:347.726 «1960-1980.»

О.С. Сидорович

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ У 1960-Х – 1980-Х РОКАХ

У статті розкрито особливості зовнішньоторговельної діяльності споживчої кооперації України у 1960-х – 1980-х роках. Проаналізовано обсяги та види продукції, що постачалась організаціями споживчої кооперації за кордон та імпортних товарів, що отримували кооператори в цей період. Окреслено організаційні форми зовнішньоекономічної діяльності установ Укоопспілки та визначено причини, що не дозволяли збільшити обсяги зовнішньоторговельних операцій споживчої кооперації.

Ключові слова: Україна, споживча кооперація, експорт, імпорт, зовнішньо-торговельна діяльність, Укоопспілка.

Важливою складовою успішної економіки будь-якої країни виступає збалансована зовнішньоторговельна діяльність, здійснювана на засадах паритетності та забезпечення національних інтересів та добробуту громадян. В даному контексті актуальним, на нашу думку, є більш детальне дослідження особливостей зовнішньоторговельної діяльності споживчої кооперації УРСР, оскільки така ретроспекція дозволяє більш зважено оцінити стан та перспективи зовнішньої торгівлі на сучасному етапі.

Проблеми експортної діяльності споживчої кооперації Української РСР не виступали предметом окремого дослідження в роботах істориків. Однак ще у 1991 р. у дисертації І. Борсук поданої на здобуття ступеня кандидата економічних наук було здійснено спробу виявити фактори, що визначають обсяги, структуру, якість експортованої продукції з метою обґрунтування стану і перспектив розвитку експортних поставок споживчої кооперації [1]. Окремі аспекти зовнішньоторговельної діяльності установ споживчої кооперації УРСР побіжно висвітлювались у працях присвячених історичному розвитку споживчої кооперації на українських землях [2; 7]. Тому у даній розвідці, спираючись першочергово на архівні джерела, ми спробували оцінити особливості та обсяги зовнішньоторговельної діяльності споживчої кооперації України в умовах командно-адміністративної економіки у останні два десятиліття існування радянської державності.

Кількісно обсяги продукції, що постачалася на експорт заготівельними й переробними підприємствами Укоопспілки другої половини 1960-х – 1980-х років були досить незначними як у масштабах експорту УРСР, так і в господарській діяльності самої Укоопспілки. Однак вони давали можливість у рамках товаро-обмінних операцій отримати імпортні, дефіцитні споживчі товари чи необхідне обладнання для переробних підприємств Укоопспілки. Зокрема, 1962 р. підприємства споживчої кооперації України забезпечили експортні поставки на загальну суму 474,1 тис. крб.,